

Katarzyna Konieczna
Uniwersytet Opolski

Tożsamość narodowa Chorwatów wobec europejskiej identyfikacji tożsamościowej

W Wstęp

W kwestii postępującej integracji europejskiej warto zwrócić uwagę na płaszczyznę związaną z tożsamością narodową oraz implikacjami wynikającymi z istnienia w Unii tzw. tożsamości europejskiej. Podkreślić należy, że ów związek państw demokratycznych nie jest wyłącznie wspólnotą instytucjonalną, ale także organizacją, która próbuje opierać się na kolektywnych wartościach. Biorąc zatem pod uwagę szczególny charakter stosunków między Unią Europejską a regionem Bałkanów Zachodnich, głównym przedmiotem niniejszego artykułu chciałabym uczynić relacje między partykularnymi tożsamościami narodowymi Chorwatów a ukształtowaną w ramach postępującej integracji identyfikacją europejską. Bałkany Zachodnie, region wielu nierozwiązanych konfliktów, szczególnie w przypadku kwestii *stricte* etnicznych czy narodowych, nie przez przypadek

określa się mianem „kotła bałkańskiego”, a zderzenie tego problemu z konstruktem tożsamości europejskiej stanowi relevantny problem badawczy.

Celem artykułu jest wskazanie w jakim stopniu współczesna tożsamość narodowa Chorwatów determinowana jest doświadczeniami historycznymi, a w jakim zależy od postępującej integracji z Unią Europejską. Ponadto, należy odpowiedzieć na pytania o możliwości asymilacji kulturowej tego narodu w ramach UE oraz relację między tożsamościami narodową a europejską. Przedstawione zostaną w związku z tym trudności z jakim przyszło się zmierzyć Chorwatom w procesie budowania własnej państwowości w kontekście identyfikacji narodowej.

Niniejszy artykuł oparto na podstawowej, zdaniem autorki, analizie przyczynowo-skutkowej, ponadto proces badawczy wykorzystuje metodę komparatystyczną dla wskazania relacji między płaszczyznami identyfikacji Chorwatów – lokalną, jugosłowiańską i europejską.

Problematyka związana z samoidentyfikacją społeczeństw postjugosłowiańskich jest kwestią wielowymiarową, proces kształtowania poczucia przynależności narodowej przez mieszkańców regionu stanowi swoiste wyzwanie badawcze. W literaturze wskazuje się na tzw. hybrydowy model tożsamości narodowej mieszkańców Bałkanów (nie tylko Zachodnich). Magdalena Koch podkreśla, iż mieszkańcy ci „z reguły posiadali zwielokrotnioną tożsamość (bałkańską, jugosłowiańską, serbską, chorwacką, bośniacką lub jeszcze inną np. regionalną: dalmatyńską, wojwodińską, sławońską), włączali ją jednak w szerokie ramy tożsamości europejskiej”¹. W tym ujęciu tożsamość hybrydowa powstaje na przecięciu przeciwstawnych umiejscowień etnicznych, religijnych, językowych czy kulturowych.

Dodatkowo jako determinantę konstytuującą poczucie tożsamości można wskazać sposób powstawania narodów w omawianym regionie:

*Narody bałkańskie nie są wspólnotami politycznymi, bowiem nie zostały utworzone przez państwa – ani istniejące przed rozpoczęciem procesów narodotwórczych, ani w XIX i XX wieku, kiedy wyodrębniały się poszczególne nowożytnie formy państwowości na Bałkanach (autonomiczne księstwa, państwa spenetrowane, państwa suwerenne)*².

¹ M. Koch, „My” i „oni”, „Swój” i „obcy”. Bałkany XX wieku z perspektywy kolonialnej i postkolonialnej, „Porównania”, 2009, t. 6, s. 81.

² W. Paruch, *Polityka zdeterminowana przez historię w regionie bałkańskim: status geopolityczny, tożsamość historyczna i procesy narodotwórcze*, [w:] *Bałkany: Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. M. Podolak, t. 1, Lublin 2013, s. 163.

Wobec powyższego przyjmuje się, że narody bałkańskie powstawały jako tzw. wspólnoty wyobrażone, kształtujące się w ramach oporu wobec państw, na terytorium których zamieszkiwały³. Za podstawowe czynniki je konstytuujące uznać należy pochodzenie, kulturę, język i religię.

Nie można natomiast pominąć innej perspektywy integracji, która wymaga woli współpracy i wyciszenia antagonizmów. Może ona jednocześnie stać się motorem nasilenia procesów odśrodkowych i być wykorzystywana przez separatystów jako alternatywa wobec dotychczasowych państw, gdyż zapewnia ewentualnym nowym podmiotom gotowy system bezpieczeństwa i współpracy⁴.

Polityka Unii Europejskiej wobec tożsamości narodowych

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji pojęcia tożsamości narodowej – w niniejszym artykule będę się posługiwać pojęciem sformułowanym przez Ernesta Gellnera. Wskazując na nierozzerwalny związek tożsamości narodowej z jednostką zauważa on, że: „musimy mieć jakąś narodowość, podobnie jak musimy mieć nos i dwoje uszu; brak którejś z tych rzeczy jest czymś niepojętym, może się zdarzyć, ale tylko w wyniku jakiegoś nieszczęścia, brak tego rodzaju jest zresztą – sam nieszczęściem”⁵.

Tak pojmowana tożsamość narodowa stanowi tym samym podstawową i naturalną płaszczyznę samoidentyfikacji człowieka, ponadto jest to proces nazywania, lokowania siebie samych w ramach społecznie skonstruowanych kategorii⁶. Niemniej jednak podkreślić należy, że nie jest ona zjawiskiem nowym, towarzyszy bowiem człowiekowi od momentu kształtowania się pierwszych narodów.

Tożsamość narodowa zbudowana na podstawie poczucia odrębności danej zbiorowości, oparta jest o szereg czynników odróżniających ją od innych, m.in. można wskazać na przestrzeń, która pozwala jednostce dokonywać identyfikacji w stosunku do stałych elementów w zmieniającej się

³ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa-Kraków 1997, s. 19.

⁴ M. Topczewska, *Separatyzmy narodowe w Europie Zachodniej*, „Studia Europejskie”, 2001, nr 1, s. 101.

⁵ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Warszawa 1991, s. 15.

⁶ G. Marshall, *Słownik socjologii i nauk społecznych*, tłum. A. Kapciak, J. Konieczna, J. Stawiński, P. Świeboda, M. Tabin, A. Zawadzka, Warszawa 2004, s. 402.

rzeczywistości⁷. Wśród determinantów kształtowania się, a następnie istnienia tożsamości narodowej, można wskazać przede wszystkim kwestię poczucia odrębności w kontekście zbiorowości, ale też na pamięć historyczną, język i specyficzne dla grupy wytwory tradycji.

Współcześnie, w dobie postępującej integracji europejskiej, prowadzony jest dyskurs, w którym zderzają się tożsamości narodowe oraz te o charakterze ponadnarodowym. Koncept „tożsamości europejskiej” po raz pierwszy pojawił się w 1973 roku w czasie szczytu w Kopenhadze. Wówczas pojęcie to odnoszono do wspólnoty wewnętrznych interesów, dziedzictwa i tradycji ówczesnej grupy dziewięciu państw, z uwzględnieniem „dynamicznego charakteru europejskiej unifikacji”⁸. Natomiast z upływem czasu w konsekwencji postępującej integracji w polityce UE zaszła potrzeba wprowadzenia idei propagujących różnorodność kultury politycznej, tradycji oraz obyczajów. W przedmiocie tożsamości europejskiej już ponad wiek temu Ernest Renan zauważył, że „(...) narody nie są odwieczne. Mają początek i koniec. Prawdopodobnie zostaną zastąpione porozumieniem europejskim”⁹.

Należy podkreślić, że konstrukt tożsamości europejskiej nie stanowi antagonizmu dla narodowej, ale jedynie może stworzyć kolejną z płaszczyzn identyfikacji zbiorowości. Dlatego też można uznać, że nie muszą się one wzajemnie wykluczać, a mogą stanowić wzajemne uzupełnienie, wszystko jest uzależnione od partykularnych zdolności percepcyjnych jednostek.

W literaturze dominuje stanowisko, że kamieniem węgielnym, na którym zbudowano Unię Europejską, jest mit jedności. Jednakże niektórzy podważają jego doniosłość. Sonja Puntcher Riekmann podkreśla brak porozumienia w kwestii wspólnej wykładni mitu jedności, co umniejsza jego rolę¹⁰. Rozumienie europejskiej niepodzielności sprowadzane jest do „jedności w wielości”, a potwierdzeniem tego może być chociażby traktat z Maastricht, traktat nicejski czy projekt europejskiej konstytucji, podkreślającej konieczność budowania zbiorowej tożsamości, która ma zabezpieczyć

⁷ T. Burdzik, *Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji*, „Kultura-Historia-Globalizacja”, 2012, nr 11, s. 13.

⁸ P. Cichoński, *Problemy z tożsamością obywateli Unii Europejskiej*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, 2012, nr 94, s. 1.

⁹ E. Gellner, *op.cit.*, s. 144–146.

¹⁰ S. Puntcher Riekmann, *The Myth of European Unity*, [w:] *Myths and Nationhood*, ed. G. Hosking, London 1997, s. 60.

niezależność Unii oraz przyczyniać się do jej dalszego rozwoju¹¹. Identyfikacja europejska ma charakter inkluzywny, a mimo to w oparciu o kryteria kulturowe można wskazać na jej ekskluzywność. To zamknięcie wobec obcych, obejmujące swoisty europocentryzm, utrudnia asymilację narodów spoza europejskiego kręgu kulturowego¹². Kluczowym momentem dla polityki wobec tożsamości europejskiej stanowiło wprowadzenie na podstawie traktatu z Maastricht kategorii „obywatelstwa europejskiego”, w konsekwencji czego można zaobserwować tzw. kulturowy wymiar integracji europejskiej. Ponadto dokument ten wprowadza zasadę respektowania tożsamości narodowych (art. 6 TUE), co można uznać za przejaw akceptacji wewnętrznego zróżnicowania¹³.

Pojęcie tożsamości narodowej można sprowadzić do „zbioru przekonań, postaw i emocji, który ukształtowany zostaje w świadomości poszczególnych członków zbiorowości narodowej w związku z poczuciem więzi z narodem i doświadczaniem przez nich uczestnictwa w grupie narodowej”¹⁴. Na podstawie powyższej definicji można zauważyć, że tożsamość europejska co do zasady powinna opierać się na poczuciu więzi między członkami zbiorowości Unii.

Robert Cooper wskazuje na nowy koncept tożsamości ponowoczesnego społeczeństwa, który „kształtuje się w pluralistycznej Europie bez granic, a konflikty rozstrzyga się dzięki konsensualnemu przewyżczeniu różnic, bez naruszania różnorodności narodowej”¹⁵. Można przyjąć, że tożsamość europejska wykracza poza etniczny wymiar jej pojmowania. Jednocześnie uznaje się narodową płaszczyznę identyfikacji za podstawę jej

¹¹ Traktat Unii Europejskiej z 29 lipca 1992 r. (Dz. U. C 191 z 29.7.1992); Traktat z Nicei z 26 lutego 2001 r. (Dz. U. C 80 z 10.3.2001); *Projekt Traktatu Ustanawiającego Konstytucję Dla Europy z 18 lipca 2003 r.*, www.european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv850PL-rev.pdf, (01.03.2014).

¹² R. Szwed, *Tożsamość europejska versus tożsamość narodowa? Transformacja tożsamości zbiorowych w Unii Europejskiej*, [w:] *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego*, red. E. Hałas, K. T. Konecki, Warszawa 2005, s. 327.

¹³ K. Tomaszewski, *Regiony w procesie integracji europejskiej*, Warszawa 2007, s. 52–53.

¹⁴ K. Górlach, M. Niezgoda, Z. Seręga, *Władza, naród, tożsamość*, Kraków 2004, s. 103.

¹⁵ R. Cooper, *The Breaking of the Nations, Order and Chaos in the Twenty First Century*, New York 2004, s. 16. Wszystkie tłumaczenia z języka angielskiego, jeśli nie zaznaczono inaczej, zostały wykonane przez autorkę artykułu.

kształtowania¹⁶. W literaturze wskazuje się na niewystarczające badania empiryczne w przedmiocie tychże tożsamości i wzajemnymi relacjami między nimi¹⁷. Natomiast nie ulega wątpliwości, że zaproponowany w ramach UE model przynależności i poczucia więzi, z jednej strony ma jedynie charakter posiłkowy wobec tożsamości narodowych, chociaż z drugiej towarzyszy mu wzniosła idea – łączy ponad podziałami. Jednakże coraz więcej dowodów i okoliczności przemawia za niepowodzeniem europejskiego projektu tożsamościowego. Stanowi to konsekwencję szczególnej roli, jaką zwykle się przypisywać narodowej płaszczyźnie identyfikacji, jako najważniejszego czynnika determinującego przynależność polityczną.

Antagonizm serbsko-chorwacki oraz idea jugoslawizmu jako determinanty kształtowania się współczesnej tożsamości narodowej Chorwatów

Na przestrzeni wieków na Półwyspie Bałkańskim można zaobserwować permanentne ścieranie się żywiołu serbskiego z chorwackim. Oba narody różniło wiele: historia, tradycja, obyczaje, ale główną kość niezgody stanowi po dziś dzień religia. Bowiem w literaturze przedmiotu przede wszystkim kwestiom wyznaniowym przypisuje się negatywny wpływ na wzajemne stosunki między nimi¹⁸.

Chorwaci uważają się za naród prymordialny, co w irańskiej teorii rodowodu sprowadzało się do przyznania sobie statusu jednego z najstarszych ludów Europy¹⁹. W myśl tej koncepcji potwierdza się swoją wyjątkowość oraz sytuuje się go ponad innymi. Jak słusznie zauważa Magdalena Rekęć, to swoiste uświęcanie historyzmu stanowi „pokłosie charakterystyczne dla dziewiętnastego wieku odmawiania pozbawionym bogatej przeszłości nacjiom prawa do samodzielnej państwowości”²⁰. W ich przypadku obserwuje się nadmierne przywiązywanie wagi do historii, która w konsekwencji ma

¹⁶ M. Sialetycki, *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej. Trendy uczenia się w XXI wieku*, „Internetowy Magazyn CODN”, 2005, nr 3.

¹⁷ H. Donnan, T. M. Wilson, *Granice tożsamości, narodu, państwa*, tłum. M. Głowacka-Grajper, Kraków 2007, s. 23.

¹⁸ R. Rybak, *Bałkany: antagonizm serbsko-chorwacki*, [w:] *Bałkany. Etnokulturowe podłoże konfliktów*, red. W. Konarski, A. Koseski, Pułtusk 2006, s. 131.

¹⁹ M. Rekęć, *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii*, Łódź 2013, s. 115.

²⁰ *Ibidem*.

implikować legitymizację wysuwanych po dziś dzień roszczeń politycznych. Niemniej jednak, dzięki swego rodzaju kulturowaniu przeszłości i adaptowaniu jej do współczesnych warunków, w przeciwieństwie do Serbów, Chorwaci podjęli stanowcze działania ukierunkowane na wstąpienie do UE i odnieśli sukces.

Chorwaci budowali podwaliny własnej tożsamości w oparciu o mit wielkości i wyjątkowości własnego narodu. Niepowtarzalność ta miała wynikać przede wszystkim z jego waleczności i heroizmu²¹ oraz postrzegania siebie jako „pierwszego zorganizowanego politycznie narodu w Europie”²². Chociaż należy wskazać na brak porozumienia w kwestii cezury powstania zrębów narodowości, w ujęciu tzw. skrajnej etnogenezy ich początki datuje się na epokę brązu²³. Z kolei gocka teoria etnogenezy Chorwatów wskazuje na ich germańskie pochodzenie²⁴. Wydaje się, że popularność tej koncepcji wynika z chęci uzasadnienia i uprawomocnienia zachodniej autoidentyfikacji. Natomiast teorie lokujące ich pochodzenie od Awarów, wywodzących się z Kaukazu i przybyłych na Bałkany w VI wieku, czy tzw. teorie mieszane awarsko-słowiańskie²⁵, wskazują na zintensyfikowane dążenia do deprecjowania innych genealogii, zwłaszcza serbskiej.

W przypadku konfliktu między Chorwatami a Serbami nie można zapomnieć o kwestii dziedzictwa historycznego. Ci pierwsi na przestrzeni dziejów podjęli ogromny wysiłek, aby odseparować się od Belgradu. Dlatego na przestrzeni wieków podejmowali liczne próby rewitalizacji romantycznych opowieści o własnej etnogenezie, które dostosowano do nowych realiów politycznych, a – w razie konieczności – konstruowano je od początku. W świadomości Chorwatów ukształtował się swoisty mit założycielski, oparty na dumie z nieprzerwanej państwowości od czasów średniowiecza²⁶. W kwestii etnogenezy narodu chorwackiego można przywołać przykład

²¹ I. Ogyanova, *Religion and church in the ustasha ideology*, „Croatica Christiana Periodica”, 2009, no 64, s. 173.

²² M. Rekść, *op.cit.*, s. 116.

²³ M. Bobrownicka, *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Kraków 2006, s. 201.

²⁴ M. Rekść, *op.cit.*, s. 121–122.

²⁵ B. Zieliński, *Europa we współczesnym chorwackim dyskursie etnokulturowym*, [w:] *Nasza Środkowoeuropejska ars combinatoria*, red. K. Pieniążek-Marković, G. Rem, B. Zieliński, Poznań 2007, s. 394.

²⁶ A. Pavković, *The Fragmentation of Yugoslavia. Nationalism and War in the Balkans*, Basingstoke 2009, s. 9.

Legendy o dzieciach słońca, którą wykorzystywano wielokrotnie dla uzasadnienia własnej genealogii²⁷. W przypadku Chorwatów można zaobserwować chorobliwą wręcz potrzebę konstruowania alternatywnych scenariuszy własnej etnogenezy, będącej zaprzeczeniem związków z Serbami, którzy swoją tożsamość oparli na silnym pierwiastku słowiańskim.

W XIX wieku Chorwaci podejmowali liczne starania dążące do stworzenia wspólnej kultury Słowian południowych, jednakże nie odnieśli sukcesu²⁸. Uzasadnieniem tego niepowodzenia może być popularna w tym okresie idea posiadania własnego państwa przez każdy naród. Wobec ogromnego zróżnicowania narodowo-etnicznego oraz relatywnie dużej liczebności narodów na Półwyspie Bałkańskim, racjonalnym rozwiązaniem wydawało się stworzenie wielu małych państw:

Brak tradycji niepodległościowej, a niejednokrotnie i kulturowej, nie przeszkadzał w rozwijaniu idei utworzenia wielkich państw narodowych. Charakterystyczne dla Bałkanów było to, że koncepcja utworzenia państwa zakładała zgromadzenie wszystkich przedstawicieli jednego narodu w ramach jednej państwowości²⁹.

Takie dążenie mogło być uzasadnione licznymi kompleksami narodowymi oraz chęcią zaistnienia na forum międzynarodowym. W latach trzydziestych i czterdziestych XIX wieku obserwuje się wzmożone zainteresowanie utworzeniem własnego państwa przez każdy z narodów bałkańskich oraz rosnące przywiązanie do własnej tożsamości narodowej, czego przejawem były idee niepodległościowe głoszące powstanie „Wielkiej Serbii” oraz „Wielkiej Chorwacji”. Jednakże aż do XX wieku postulaty te nie zostały zrealizowane, zarówno ze strony Serbów, jak i Chorwatów³⁰.

Przed wybuchem I wojny światowej doszło do wzmożonej współpracy serbsko-chorwackiej. Obydwa narody jednoczył wspólny wróg w postaci Habsburgów, jak zauważa Henryk Batowski: „walka przeciwko agresji

²⁷ M. Dąbrowska-Partyka, *Literatura pogranicza, pogranicza literatury*, Kraków 2004, s. 229.

²⁸ J. Rapacka, *O idei jugosłowiańskiej jako idei narodowej*, [w:] *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*, red. M. Bobrownicka, L. Suchanek, F. Ziejka, Kraków 1997, s. 52.

²⁹ M. Korzeniewska-Wisniewska, *Serbia pod rządami Slobodana Miloševicia. Serbska polityka wobec rozpadu Jugosławii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, Kraków 2008, s. 15.

³⁰ *Ibidem*, s. 16.

austro-węgierskiej od samego początku stała się walką o wyzwolenie i zjednoczenie wszystkich naszych nieoswobodzonych braci Serbów, Chorwatów i Słoweńców”³¹. Jednakże zjednoczenie nie miało trwałego charakteru. Jak zauważa Joanna Rapacka, różnicowanie między narodami było na tyle duże, że dziewiętnastowieczni Serbowie nie stworzyli ideologii propagujących idee państwa wielonarodowego³². Natomiast ludność serbska w zdecydowany sposób zdominowała pozostałe narody i mniejszości, które weszły w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców utworzonego 1 grudnia 1918 roku³³.

Trudne doświadczenia historyczne Chorwatów w połączeniu ze zmianami granic (także cywilizacyjnych) oraz setki lat pozostawania pod imperialnym panowaniem Habsburgów odcisnęły się na ich tożsamości narodowej. Uwypuklić należy fakt, iż ich samoidentyfikacja kształtowała się przez wieki w warunkach walki o własną suwerenność. Szczególnie mocno na narodzie chorwackim odcisnęły się doświadczenia XX wieku:

*Uczestniczyli w dwóch wielkich zbankrutowanych ideologiach – faszystowskiej i komunistycznej – oraz w dwóch wojnach światowych i wojnie o niepodległość, w dwóch upadłych państwowotwórczych projektach (austro-węgierskim i jugosłowiańskim), doświadczając autorytarnego reżimu monarchii jugosłowiańskiej (1918–1941), komunizmu (1945–1990), a także autorytarnego reżimu Franjo Tuđmana (1990–2000)*³⁴.

W toku rozważań nad tożsamością narodową Chorwatów nie sposób nie wspomnieć o kluczowej roli jugoslawizmu jako czynnika determinującego ich współczesną identyfikację. Otóż, w literaturze przedmiotu wskazuje się, że głównym celem tej idei było stworzenie serbsko-chorwackiej jedności w wymiarze narodowym, kulturowym i politycznym. Nie miał znaczenia fakt, czy miałyby ona stanowić wypadkową wspólnej kultury, czy stworzenia państwa jugosłowiańskiego³⁵.

³¹ H. Batowski, *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Kraków 1982, s. 110.

³² J. Rapacka, *O idei jugosłowiańskiej...*, s. 53.

³³ M. Korzeniewska-Wiszniewska, *op. cit.*, s. 7.

³⁴ M. Babić, *Aporie tożsamości...*, s. 115–116.

³⁵ *Ibidem*, s. 105–106.

W okresie I Jugosławii (1918–1940) idea jugosławizmu³⁶ zdominowana została przez unitarystyczne dążenia do stworzenia wspólnoty, obejmującej narodowości serbską, chorwacką i słoweńską. Najważniejszym założeniem omawianej idei było przekonanie o istnieniu jednego narodu, który posługiwał się językiem opartym na dialekcie serbsko-chorwackim³⁷. Jako przykład działań zmierzających do centralizacji i unitaryzacji Jugosławii można przywołać treść konstytucji z 1931 roku, zgodnie z którą dążono do stworzenia wspólnej jugosłowiańskiej świadomości narodowej, co determinowało fakt, że kwestie etniczne pozostawały nieuznane. Z perspektywy obowiązującego prawa istniał wyłącznie jugosłowiański naród.

W tym miejscu należy wskazać, iż jak pisze Mirella Korzeniewska-Wiszniewska:

Ludność serbska oraz zamieszkane przez nią obszary w zdecydowany sposób dominowały nad pozostałymi narodami i mniejszościami, które weszły w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców utworzonego 1 grudnia 1918 r. Ta dominacja przekładała się również na inne płaszczyzny, a zwłaszcza polityczną i administracyjną, co powodowało nieporozumienia, a nawet i konflikty między przedstawicielami tej społeczności a innymi, zwłaszcza Chorwatami³⁸.

Stąd też można zauważyć, że trudności związane z okrzepnięciem idei jugosławizmu i wynikające z tego liczne antagonizmy, zwłaszcza serbsko-chorwackie, nie doprowadziły do rychłego upadku wspólnego państwa. Wśród tych różnic Joanna Rapacka podkreśla, że:

Duchowej wspólnotcie przeczyła rzeczywistość, istnienie towarzyszących niskim barierom językowym niezwykle wysokich barier cywilizacyjnych. Wznosiła je odmiennosć wyznaniowa, odmiennosć tradycji politycznych, kulturalnych, odmiennosć dawnych języków literackich i tradycji piśmienniczych, a więc wszystko to, co było rezultatem rozwoju historycznego³⁹.

³⁶ Jugosłowianizm lub jugosławizmem to nazwy pochodzące od serbsko-chorwackiego (lub też serbskiego i chorwackiego): 'jug' – 'południe' i 'Slaven' – 'Słowianin'. Zob. H. Batowski, *Podstawy kryzysu jugosłowiańskiego (konflikt chorwacko-serbski)*, Kraków 1993, s. 9.

³⁷ M. Korzeniewska-Wiszniewska, *op.cit.*, s. 16.

³⁸ *Ibidem*, s. 8.

³⁹ J. Rapacka, *O idei...*, s. 49.

Paradoksem antagonizmu serbsko-chorwackiego jest fakt, iż współautorami koncepcji jugosłowiańskiej byli Chorwaci, którzy znalazłszy się we wspólnym państwie z Serbami i Słowencami stanowili jego główny czynnik dezintegrujący⁴⁰. Należy zauważyć, że okres II wojny światowej pogłębił różnice między dwoma największymi narodami Jugosławii, ponadto dodatkowo zaczęło dochodzić do prześladowania mniejszości serbskiej w Chorwacji⁴¹.

Jugosławizm w wydaniu komunistycznym opierał się na ideologii marksistowsko-leninowskiego internacjonalizmu, która uzasadniała dążenia do utworzenia ogólnoswiatowego społeczeństwa bezklasowego. Zgodnie z założeniami doktryny komunistów miał powstać naród jugosłowiański, który zastąpiłby wszystkie partykularne tożsamości narodowe. W ramach sprzeciwu wobec marksistowskich dążeń doszło do intensyfikacji działań Chorwatów na rzecz uwypuklenia różnic narodowych i sprzeciwu wobec jugosławizacji narodu⁴².

W literaturze podkreśla się, że jugosławizm nie stanowił idei państwowotwórczej, w przeciwieństwie do nacjonalizmu serbskiego i chorwackiego. Zdaniem Marko Babicia tak ukształtowany:

*(...) antyjugosławizm jest bezwarunkowo etatystyczny, tworzy bowiem sztuczne granice między Południowymi Słowianami. Potrzebuje siły własnego państwa, by zniszczyć jugosłowiańską przestrzeń kulturalną i gospodarczą i „ochronić” własny naród od tego wszystkiego czym on nie jest*⁴³.

Socjalistyczna Federacyjna Republika Jugosławii, którą przez wzgląd na demograficzną, etniczną, kulturową i językową różnorodność określano mianem „wieloetnicznego tygla”, nie wykorzystwała potencjału stworzenia wspólnoty państwowej⁴⁴. Jednakże kryzysy polityczne oraz ustrojowe, które dotknęły Jugosławię po 1989 roku wpłynęły na zmiany w zbiorowej świadomości. Doświadczenia historyczne związane z krwawym rozpadem państwa wskazują na usilne próby podejmowane przez naród chorwacki

⁴⁰ Dodatkowo wskazuje się także że właśnie iliryzm stanowił podwaliny jugosławizmu. Zob. M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii: od separacji Słowenii do wojny kosowskiej*, Warszawa 2003, s. 44–48.

⁴¹ K. Koźbiał, *Chorwacka droga do Unii Europejskiej. Między niepodległością a współczesnością*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008, s. 39

⁴² M. Korzeniewska-Wiszniewska, *op.cit.*, s. 8.

⁴³ M. Babić, *Aporie tożsamości...*, s. 7.

⁴⁴ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1999.

w celu legitymizacji własnej pozycji jako „bastionu cywilizacji europejskiej”⁴⁵. Chorwaci uważali, że granica między Europą a Półwyspem Bałkańskim przebiega wzdłuż granicy z Serbią. Uzasadnieniem takiej tezy miał być fakt, iż od chwili przyjęcia chrześcijaństwa w obrządku łacińskim, pozostają w strefie wpływów Zachodu, wobec czego często dochodzi do negocjowania przez nich słowiańskiego rodowodu⁴⁶. Z kolei tożsamość narodowa Serbów determinowana jest przez Cerkiew prawosławną, folklor oraz literaturę romantyczną⁴⁷, w konsekwencji czego można przyjąć, że „autorytet Cerkwi i narodowej kultury przewyższał znacznie autorytet obiektywnej wiedzy historycznej, która zresztą kształtowała się tu w niezbyt sprzyjających warunkach”⁴⁸. Można zauważyć, że „Zagrzeb postrzega siebie jako filar świata Zachodu, przypisując jednocześnie Belgrad do tradycji wschodniej”⁴⁹. Jest to swoiste kształtowanie własnej tożsamości narodowej w opozycji do identyfikacji Serbów.

Ogłoszenie przez Chorwatów niepodległości w 1991 roku, po wielu wiekach podporządkowania stanowiło niewątpliwie konsekwencję silnego poczucia własnej tożsamości narodowej. Antagonizm serbsko-chorwacki ma także inne oblicze, przede wszystkim należy wskazać kwestie związane z językiem. Od momentu ogłoszenia niepodległości przez Chorwację (także chorwackiej części Bośni i Hercegowiny) społeczeństwo podjęło liczne wysiłki skierowane na zrekonstruowanie własnego dziedzictwa kulturowego⁵⁰. Wówczas rozpoczęto także działania zmierzające do tzw. odserbizowania języka chorwackiego, w tym gramatyki, ortografii czy leksyki⁵¹. W niektórych przypadkach dochodziło nawet do usuwania z bibliotek książek pisanych cyrylicą, a także dzieł, których autorami byli Serbowie.

Zakończenie

Tożsamość europejska, jak i pojęcie „europejskości”, stanowi sumę tożsamości narodowych i etnicznych, ale jednocześnie jest iloczynem nowych

⁴⁵ M. Babić, *Aporie tożsamości...*, s. 3–4.

⁴⁶ M. Rekowski, *op.cit.*, s. 114.

⁴⁷ J. Rapacka, *Godzina Herdera. O Serbach, Chorwatach i idei jugosłowiańskiej*, Warszawa 1995, s. 12–13.

⁴⁸ R. Rybak, *op.cit.*, s. 132.

⁴⁹ M. Rekowski, *op.cit.*, s. 124.

⁵⁰ P. Roe, *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*, London 2005, s. 93–94.

⁵¹ M. Rekowski, *op.cit.*, s. 129.

rodzajów identyfikacji, dwu- bądź wielokulturowych⁵². Ten współczesny konstrukt zaproponowany Chorwatom w ramach Unii Europejskiej – ale także innym narodom – stanowi płaszczyznę identyfikacji, która może funkcjonować obok narodowej, nie kolidując z nią. Jednakże wydaje się, że w świadomości Chorwatów tożsamość europejska nie do końca okrzepła. Konflikty narodowościowo stanowią silne podłoże postaw wobec pogłębiania integracji europejskiej. Dodatkowo uwzględniając przemiany demokratyczne, jakie zaszły w Chorwacji na przełomie XX i XXI wieku, można zaobserwować rozdarcie między wizją tzw. dobrobytu europejskiego i integracją z UE a ochroną nowo zdobytej suwerenności narodowej⁵³. Jeśli poddać w wątpliwość zgodność chorwackiego interesu narodowego z kierunkiem unijnym, może się okazać, że integracja europejska stanowi rezygnację z pełnej niepodległości, co w obliczu doświadczeń historycznych często jest poddawane krytyce⁵⁴. W świadomości Chorwatów pokutuje przeświadczenie, iż tożsamość europejska nie jest jedynie rozszerzeniem identyfikacji narodowej, wprost przeciwnie – stoi w opozycji do niej⁵⁵. W tym miejscu przywołuje się konstrukt poczucia przynależności do społeczności jugosłowiańskiej, który w swej istocie był sprzeczny z etniczno-narodowymi tożsamościami poszczególnych narodów jugosłowiańskich (Chorwatów, ale też Serbów, Słoweńców czy Macedończyków). Można uznać, że negatywne doświadczenia związane z upadkiem Jugosławii oraz ponadnarodową płaszczyznę identyfikacji zdeterminowały współczesny, pejoratywny sposób postrzegania tożsamości europejskiej. Jednakże biorąc pod uwagę historię narodu chorwackiego można zaobserwować rolę zamiennika, jaką pełni europejska tożsamość wobec utraconego jugosłowiańskiego poczucia jedności⁵⁶.

Wydaje się, że deklaracje składane przez państwa w kwestii przystąpienia do UE nie zawsze są równoznaczne z pełną gotowością społeczeństw do przyjęcia wszystkich zmian. W tej sytuacji można zaobserwować większą chęć akceptacji problemów związanych ze zmianami ekonomicznymi czy

⁵² T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Kraków 2008, s. 40.

⁵³ M. Babić, *Dylematy tożsamości jako źródła (nie)porozumienia. Bałkany i Unia Europejska*, [www.researchgate.net/publication/236158460_Dylematy_tosamoci_jako_rda_\(nie\)porozumienia._Bakany_i_Unia_Europejska](http://www.researchgate.net/publication/236158460_Dylematy_tosamoci_jako_rda_(nie)porozumienia._Bakany_i_Unia_Europejska), (01.03.2014).

⁵⁴ M. Rekść, *op.cit.*, s. 126.

⁵⁵ M. Babić, *Dylematy tożsamość...*

⁵⁶ D. Sekulić, Ž. Šporer, *European and Croatian Identity: Cognitive Mobilization or Latent Conflict*, Zagreb 2008, s. 4.

ustrojowymi, aniżeli tych wkraczających w sferę tożsamości, tradycji czy kultury duchowej.

Z uwagi na charakter europejskiej identyfikacji należałoby uznać, że stanowi ona (nie tylko dla Chorwacji, ale także pozostałych państw regionu dążących do akcesji) szansę na odcięcie się od negatywnego bagażu doświadczeń związanych z licznymi uprzedzeniami historycznymi czy kompleksem niższości. Dla regionu wydaje się to o tyle ważne, że w Europie negatywnie postrzega się państwa Półwyspu Bałkańskiego z uwagi na ich przeszłość. Przystąpienie do Unii Europejskiej w chwili obecnej daje Chorwatom, a w perspektywie czasu także innym narodom regionu, możliwość zmiany sposobu, w jaki są oni postrzegani w Europie, a tym samym podniesienie własnej samooceny, przy jednoczesnym zachowaniu narodowej tożsamości i komplementarnym identyfikowaniu się jako Europejczycy. Chorwaci określają swoją pozycję i status geopolityczny w kontekście kraju położonego w Europie Zachodniej, tym samym odcinają się od dziedzictwa bałkańskiego. Należy również wskazać na praktykę korzystania z alfabetu łacińskiego – a nie cyrylicy, czy wyznawanie katolicyzmu – a nie prawosławia, wszystko to przyczynia się do identyfikacji chorwackiej tożsamości w ramach cywilizacji zachodniej⁵⁷.

Konstatując dotychczasowe rozważania, można przywołać słowa Erensta Renana, który twierdzi, że decydującym warunkiem konstytuującym tożsamość narodową jest wola przynależności do wspólnoty⁵⁸. W przypadku narodu chorwackiego obserwujemy bardzo złożone powiązania między samoidentyfikacją na płaszczyźnie lokalnej, regionalnej, narodowej, bałkańskiej, europejskiej.

⁵⁷ M. Babić, *Aporie tożsamości...*, s. 117.

⁵⁸ E. Renan, *Co to jest naród?*, [w:] *Wielkie mowy historii. Od Lincolna do Stalina*, t. 2, tłum. M. Beyer, red. M. Gumkowski, Warszawa 2006, s. 115–124.

Bibliografia:

- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa-Kraków 1997.
- Babić M., *Aporie tożsamości. Serbowie, Chorwaci i Unia Europejska*, [w:] *Problemy aksjologiczne w relacjach Unii Europejskiej z Balkanami*, red. M. Babić, F. Golembki, Warszawa 2012.
- Babić M., *Dylematy tożsamości jako źródła (nie)porozumienia. Balkany i Unia Europejska*, [www.researchgate.net/publication/236158460_Dylematy_tosamoci_jako_rda_\(nie\)porozumienia._Bakany_i_Unia_Europejska](http://www.researchgate.net/publication/236158460_Dylematy_tosamoci_jako_rda_(nie)porozumienia._Bakany_i_Unia_Europejska).
- Batowski H., *Podstawy kryzysu jugosłowiańskiego (konflikt chorwacko-serbski)*, Kraków 1993.
- Batowski H., *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Kraków 1982.
- Bobrownicka M., *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Kraków 2006.
- Brzeziński Z., *Wielka szachownica*, Warszawa 1999.
- Cichocki P., *Problemy z tożsamością obywateli Unii Europejskiej*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, 2012, nr 94.
- Cooper R., *The Breaking of the Nations, Order and Chaos in the Twenty First Century*, New York 2004.
- Dąbrowska-Partyka M., *Literatura pogranicza, pogranicza literatury*, Kraków 2004.
- Donnan H., Wilson T. M., *Granice tożsamości, narodu, państwa*, tłum. M. Głowacka-Grajper, Kraków 2007.
- Marshall G., *Słownik socjologii i nauk społecznych*, tłum. A. Kapciak, J. Konieczna, J. Stawiński, P. Świeboda, M. Tabin, A. Zawadzka, Warszawa 2004.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Warszawa 1991.
- Gorlach K., Niezgoda M., Seręga Z., *Władza, naród, tożsamość*, Kraków 2004.
- Koch M., „My” i „oni”, „Swoj” i „obcy”. *Balkany XX wieku z perspektywy kolonialnej i postkolonialnej*, „Porównania”, 2009, t. 6.
- Korzeniewska-Wisniewska M., *Serbia pod rządami Slobodana Miloševića. Serbska polityka wobec rozpadu Jugosławii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, Kraków 2008.
- Koźbial K., *Chorwacka droga do Unii Europejskiej. Między niepodległością a współczesnością*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008.
- Ogyanova I., *Religion and church in the ustasha ideology*, „Croatica Christiana Periodica”, 2009, no 64.
- Palczyński T., *Socjologia tożsamości*, Kraków 2008.
- Paruch W., *Polityka zdeterminowana przez historię w regionie bałkańskim: status geopolityczny, tożsamość historyczna i procesy narodotwórcze*, [w:] *Balkany: Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, t. 1, red. M. Podolak, Lublin 2013.

-
- Pavković A., *The Fragmentation of Yugoslavia. Nationalism and War in the Balkans*, Basingstoke 2009.
- Projekt Traktatu Ustanawiającego Konstytucję Dla Europy z 18 lipca 2003 r., www.european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv850PLrev.pdf.
- Puntscher Riekmann S., *The Myth of European Unity*, [w:] *Myths and Nationhood*, ed. G. Hosking, London 1997.
- Rapacka J., *Godzina Herdera. O Serbach, Chorwatach i idei jugosłowiańskiej*, Warszawa 1995.
- Rapacka J., *O idei jugosłowiańskiej jako idei narodowej*, [w:] *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*, red. M. Bobrownicka, L. Suchanek, F. Ziejka, Kraków 1997.
- Rekść M., *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii*, Łódź 2013.
- Renan E., *Co to jest naród?*, [w:] *Wielkie mowy historii. Od Lincolna do Stalina*, t. 2, tłum. M. Beyer, red. M. Gumkowski, Warszawa 2006.
- Roe P., *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*, London 2005.
- Rybak R., *Balkany: antagonizm serbsko-chorwacki*, [w:] *Balkany. Etnokulturowe podłoże konfliktów*, red. W. Konarski, A. Koseski, Pułtusk 2006.
- Sekulić D., Šporer Ž., *European and Croatian Identity: Cognitive Mobilization or Latent Conflict*, Zagreb 2008.
- Siałetycki M., *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej. Trendy uczenia się w XXI wieku*, „Internetowy Magazyn CODN”, 2005, nr 3.
- Szwed R., *Tożsamość europejska versus tożsamość narodowa? Transformacja tożsamości zbiorowych w Unii Europejskiej*, [w:] *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego*, red. E. Hałas, K. T. Konecki, Warszawa 2005.
- Burdzik T., *Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji*, „Kultura-Historia-Globalizacja”, 2012, nr 11.
- Tomaszewski T., *Regiony w procesie integracji europejskiej*, Warszawa 2007.
- Topczewska M., *Separatyzmy narodowe w Europie Zachodniej*, „Studia Europejskie”, 2001, nr 1.
- Traktat Unii Europejskiej z 29 lipca 1992 r. (Dz. U. C 191 z 29.7.1992).
- Traktat z Nicei z 26 lutego 2001 r. (Dz. U. C 80 z 10.3.2001).
- Waldenberg M., *Rozbicie Jugosławii: od separacji Słowenii do wojny kosowskiej*, Warszawa 2003.
- Zieliński B., *Europa we współczesnym chorwackim dyskursie etnokulturowym*, [w:] *Nasza Środkowoeuropejska ars combinatoria*, red. K. Pieniążek-Marković, G. Rem, B. Zieliński, Poznań 2007.